

تفاسیر شیعه در قرن هفتم

قرن هفتم هجری قرن رکود محافل علمی و ادبی و قرن خاموشی و سکوت مجامع مذهبی بوده است. تاخت و تازهای مغول که در این سده رخ داد، پدیده بی سابقه‌ای بود که بیشترین صدمات و خسارات را به جهان اسلام وارد آورد. این حملات به دنبال جنگهای صلیبی مداومی بود که مسلمانان، دائم از ناحیه مسیحیان در تهدید بودند. این بار حملات دشمن به دست آفتابپرستان و ستارهپرستان از ناحیه شرق آغاز گردید.

مغول جمعیتی بود که تا آن زمان بر همسایگان خود نیز ناشناخته بود. آنان از سرزمین خشک و لم‌بزرع مغولستان سرازیر شدند و با سرعتی برق‌آسا، بر قاره‌های آسیا و اروپا، از چین تا مجارستان و پروس شرقی تاخت و تاز را آغاز کردند و پهناورترین حکومت جهان را پی افکندند و چه جنایات بزرگی را که مرتکب نشدند که تاریخ از بازگویی آنها شرم‌منده است. تهاجم تاتارها به جهان اسلام بزرگترین جنایات را مخصوصاً بر عالم فرهنگ، ادب و هنر آن روز وارد ساخت و هنوز هم آثار ویرانگر آن باقی است. طبیعی است محافل تفسیری قرآن نیز از این تهاجم در امان نبوده است.

قتل عام بغداد

حملة مغولان که در سال ۶۵۴ از سمت خراسان شروع شده بود، در سال ۶۵۶ خلافت بغداد را از میان برداشت. قتل عام بغداد ۳۴ روز ادامه یافت و طی این روزهای

سیاه، بیش از ۸۰۰/۰۰۰ نفر از شهروندان بغداد و حومه از دم تیغ جلادان خون‌آشام گذشتند چندین روز درکوچه‌ها و شوارع بغداد خون جاری بود آنان پس از قتل عام بغداد، به سمت شام و دمشق پیش رفتند حلب را غارت کردند و با محاصره دمشق در سال ۶۵۹ این شهر را تهدید به قتل عام نمودند سرانجام در عین جالوت در نزدیکی ناصره، سرداران سلحشور مصر باشکست سختی که برمغولان وارد آوردند، پیشروی آنان را متوقف ساختند و این پیروزی، شایعه شکست‌ناپذیری مغولان را باطل ساخت و به مردم روح تازه‌ای بخشید.^۱

رثاء سعدی شیرازی

سعدی که خود ناظر برخی از جنایات هولناک مغولان بود، در مرثیه بلند بالائی که به فارسی و عربی سروده است، تألمات درونی خود را از این حادثه دردناک ابراز می‌نماید که در باب مرثیاتی کلیات او آمده است در بخشی از این مرثیه، چنین ناله سر می‌دهد:

ای محمدگر قیامت می‌برآری سرزخاک
سری‌آور وین قیامت در میان خلق بین
خون‌فرزندان عم مصطفی شد ریخته
هم بر آن خاکی که سلطانان نهادندی جبین دجله
خون‌باب است ازین پس گر نه‌سردر نشیب
خاک نخلستان بطحا را کند در خون عجین
و در سروده عربی گوید:

نوائب دهر لیتنی مت قبلها
ولم ارد عدوان السفینة علی الحبر
محابر تیکی بعدهم بسوادها
وبعض قلوب الناس احلك من خیر
وفائض دمی فی مصیبة واسط
یزید علی مدّ البحیرة والجزر^۲

حرکت جدید ادبی

با وجود این همه مظالم و تعدیات، و با وجود تیره و تار بودن فضای اجتماعی و سیاسی

۱ - تاریخ فلسفه، ج ۲، ص ۲۷۷ تا ۲۸۶ تلخیص از مقاله استاد عبدالشکور احسان.

۲ - کلیات سعدی، باب مرثیاتی.

آن قرن، بازدرگوشه و کنار جهان فضیلت‌پرور اسلام، ستارگان فضیلت شروع به درخشیدن نموده‌اند در این قرن، علمای عالیقدر و حکمای متبحر و شاعران ناموری به ظهور پیوسته‌اند که تأثیر فوق‌العاده‌ای در ادوار بعدی از خود داشته‌اند در قرن هفتم شعرای بلندآوازه‌ای مانند: سعدی، مولوی، عطار، فخرالدین عراقی، همّام تبریزی، خواجه‌جوی کرمانی و سلیمان ساوجی، از بستر فضای ادب‌پرور کشور ایران برخاسته‌اند و مورخان ناموری مانند: یاقوت حموی، ابن اثیر، محمد نسوی، ابن‌ابی‌الحدید، عظاملک جوینی، خواجه‌رشیدالدین فضل‌الله، ابن بطوطه، و امثال آنان به ظهور پیوسته‌اند.

وباز حکماء و عرفاء و دانشمندانی مانند: شیخ شهاب‌الدین سهروردی، نجم‌الدین رازی، کاتبی قزوینی، افضل‌الدین کاشانی، قطب‌الدین شیرازی، علامه حلی و بالاخره خواجه نصیر‌الدین طوسی از مهد سرزمین اسلام درخشیدند.^۱

درزمینه تفسیر

درست است که حمله مغول، موجب تباهی کتابخانه‌ها و مدارس و مراکز علمی گردید، ولی بازمی‌بینیم تفاسیری به برکت برخوردار از خوان‌گسترده‌یشتازان این علم در قرون پیشین، مانند: ابوالفتوح رازی، جارالله زمخشری و امین‌الاسلام طبرسی و فخرالدین امام رازی به عرصه ظهور و طلوع درآمده‌اند که ما فهرست‌وار، اسامی تعداد هیجده مورد از آنان را به معرض دید و مطالعه اهل فضل و کمال قرار می‌دهیم:

۱ - تفسیر آیات الباهرات استرآبادی (اوائل قرن هفتم هجری).

۲ - تفسیر نیریزی طریحی (متوفی ۶۰۵ هـ.ق).

۳ - لطائف البیان فی تفسیر القرآن روزبهانی (متوفی ۶۰۶ هـ.ق).

۴ - التبیان فی تفسیر القرآن روزبهانی (متوفی ۴۱۶ هـ.ق).

۱ - تاریخ ادبیات دکتر ذبیح‌الله صفا، ج ۳، ص ۲۰۱.

- ۵- نهج البيان عن كشف معانى القرآن شيبانى (متوفى ۶۴۰هـ.ق).
 - ۶- البيان فى الناسخ والمنسوخ سعدى (متوفى ۶۴۶هـ.ق).
 - ۷- الاشارات فى تفسير الآيات نجم الدين دايه (متوفى ۶۵۴هـ.ق).
 - ۸- تفسير بديع القرآن عبدالمعظيم (متوفى ۶۵۶هـ.ق).
 - ۹- تفسير ياقوتة الصراط، معاصر سيد بن طاوس (متوفى، ۶۶۴هـ.ق).
 - ۱۰- تفسير الناسخ والمنسوخ بغدادى (متوفى ۶۶۴هـ.ق).
 - ۱۱- تفسير فاتحة الكتاب محمد بوكهى (زنده در سال ۶۵۴هـ.ق).
 - ۱۲- تفسير سعد السعود ابن طاوس (متوفى ۶۶۴هـ.ق).
 - ۱۳- البيان الكاشف عن معانى القرآن بحراني (متوفى ۶۶۵هـ.ق).
 - ۱۴- نقدالتنزيل خواجه نصيرالدين طوسى، (متوفى ۶۷۲هـ.ق).
 - ۱۵- تفسير شواهد القرآن سيداحمد بن طاوس (متوفى ۶۷۳هـ.ق).
 - ۱۶- تفسير ابوالقاسم بهاءالدين ديلمى (زيديه) (متوفى ۶۷۵هـ.ق).
 - ۱۷- المنهج القويم فى شرح القرآن العظيم البناء (زيديه) (متوفى ۶۸۰هـ.ق).
 - ۱۸- الفحص والبيان عن اسرار القرآن محقق حلى (متوفى ۶۹۰هـ.ق).
- البته اينها مواردى است که ما با تتبع ناقص خود به دست آورده ايم يقيناً محصول تفسيري شيعه در اين قرن، خيلى بيش از موارد فوق بوده است که بر محققان و پژوهشگران است که در شناسائى و معرفى كيفى هر کدام از موارد فوق تحقيق و بررسى لازم رانجام دهند آنچنان که هم اکنون در مورد برخى از اين تفاسير اين تحقيق و تخرىج و معرفى انجام مى پذيرد.
- بافضل خداوند متعال در شماره آينده به تفاسير قرن هشتم خواهيم پرداخت.